

1253

MU 1253

Small blank rectangular label

M. kir. honvéd központi könyvtár

Budapest, IV., Váci-utca 38. I. emelet.

Helyszám: 26001

Szakbeosztás: **Tudományos**

Melléletek:

Állapot *hiánytalan.*

Kivonat a kölcsönzési szabályokból:

A kölcsönvett műveket 1 hónapon belül vissza kell adni. A műveket másoknak továbbítani tilos. A kölcsönző a könyvek teljességéért, a vasuti és postai szállítás okozta esetleges károkért felelős és kártérítésre kötelezett.

A könyvekbe sem tintával, sem ironnal semmit bejegyezni nem szabad.

MUZ 1253

~~8014~~

MS. 1528

~~TRIOVI BILBOB ISTORI BARSINA
KÖNYVTÁRA
Lelt. sz.: 49496~~

Nemzeti Körszolgálati Egyetem
Helytörténelmi és Emlékeztetői Kar
186.716
Lelt. sz.: 423

26001

TESSEDIK SÁMUEL

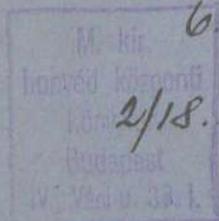
A FALUGONDOZÁS ÉS SZAKOKTATÁS ÚTTÖRŐJE

ÖNÉLETRAJZA

1742—1820.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

BODOR ANTAL dr.

BUDAPEST 1935.

KIADJA A MAGYAR TÁRSASÁG FALUKUTATÓ INTÉZETE

M. kir.
Magyar Kir. Akadémia
Elnöke: Szontagh Tamás dr.

Falukutató Intézete: Budapest, IV., Szerb-utca 23. sz.

Elnök: Steinecker Ferenc dr. Ügyvezető: Bodor Antal dr.

A Társaság Falukutató Intézete részben gyakorlati célok előmozdítása érdekében a falvak tudományos vizsgálatával foglalkozik s az e téren különböző irányban működő szervezetek és szakemberek közt kapcsolatot, részben pedig munkaközösséget létesít.

A falvak múltjának, mai állapotainak s a tennivalóknak helyes megismerését elősegíti, e végből vezérfonalakat, a különböző falutípusokról pedig monográfiákat és szociográfiákat ad ki s a legkiválóbb kutatókat pályadíjakkal jutalmazza. A főiskolai ifjúság falumunkáját anyagilag is támogatja.

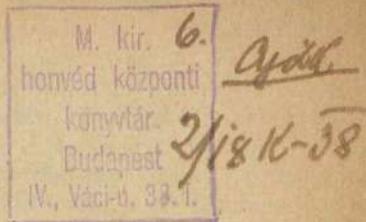
A Magyar Társaság újabb kiadványai.

- Gesztelyi Nagy László dr.: A magyar tanya. (Elfogyott.)
Bodor Antal dr.: A falu megismerése. (1.— P.)
— — Rural analysis. (1.— P.)
A honismeret és falukutatás irodalma. (1.50 P.)
A Magyar Társaság és Falukutató Intézete évkönyve. (3.— P.)
A honismeret könyve. (3.— P.)
Vác Elemér: A Magyar Gazdaságtörténeti Szemle repertórium
1894—1906. (2.— P.)
Váradi József: Széchenyi és a honismeret. (—50 P.)
Tessedik Sámuel önéletrajza. (—50 P.)
Bodor A., A falukutatás vezérfonala. (1.50 P.)
Köszegi László: Művészetünk világértékei. I. (bevezetéssel a műre-
mek szemléletébe) (1.— P.)
Némethy Béla dr.: Hol van az ország telepítési területe? (2.— P.)
Szabados Mihály dr.: Földbérletközvetkezeti mozgalom és a munkás-
kérdés Olaszországban. (2.— P.)
Szendrey Zsigmond: Néphagyományok gyűjtésének módszere. (—50 P.)
Mészár Oszkár dr.: A községmonográfiákról. (—50 P.)
Szeibert János dr.: Német, orosz és amerikai falukutatás. (—50 P.)

Kaphatók:

KÓKAI LAJOS főbizományosnál, Bp., IV., Kammermayer K.-u. 3.

26001

ELŐSZÓ.

A Faluszövetség 1924-ben országos ünnepség keretében emelt márványtáblát Szarvason a mezőgazdasági kísérletügy és szakoktatás s a falufejlesztés megalapozójának emlékére. Tessedik Sámuel 1820-ban bekövetkezett haláláig több mint félszázadon keresztül szolgálta hazáját, mint hivatását megértő lelkész előszóval, mint író másfélszáz jeles gazdasági és falufejlesztési munkájával, mint gazda sikeres kísérletei, újításai által, főképpen pedig a Szarvason alapított gyakorlati, gazdasági és ipariskolájával, mely az egész világon első ilyenmű intézet volt.

Emlékét most újból felújítjuk, mert falvaink vezetőférfiai számára jobb útmutatást, követésre méltóbb, tettekre serkentőbb példát nem tudunk nyújtani, mint Tessedik küzdelemben és sikerekben gazdag életének történetét, tapasztalatait és tanításait. Mindezt együtt találjuk meg önéletrajzában, amelyet ötven év nehéz munkájában és megpróbáltatásai között kifáradva, hetvenhétéves korában, két évvel halála előtt állított össze.

Különösen szakiskolája alapításának s huszonöt évi működés utáni megszűnésének okát, körülményeit és tanulságait tárja abban élénk mintegy önéletrajzoként. Az életét elkeserítő csalódások és támadások között munkakedvét és lelki erejét az a hit tartotta fenn, hogy nevelési, gazdasági és falufejlesztési rendszerét, mellyel másfélszázaddal előzte meg korát, legalább az utókor megérti s méltányolni fogja.

Külföldi összeköttetései miatt Tessedik németül írta meg önéletrajzát s annak fordítását átdolgozva a ma kevésbé időszerű és érdekes részek elhagyásával

közöljük. Az olvasó érdeklődését így jobban leköti az életrajz, mely éppúgy megvilágítja falvaink százszázötven év előtti állapotait, gazdasági és kulturális életét, mint Tessediknek ezek fejlődését elősegítő céltudatos, kitartó munkásságát. Alaposan megismerjük belőle gazdasági és ipariskolája tanítási rendszerét és annak eredményeit is s a levont tanulságokat gazdasági szakoktatásunk ki szélesítése és gyakorlatiasabbá fejlesztése érdekében sikeresen használhatjuk fel.

Írása száz év után is elevenen hat s a falu vezetőit, elsősorban a lelkészeket gondolkozásra s cselekvésre ösztönzi. Azt kéri tőlük, hogy időnkint gondolkodják át, mi mindent tehetnének egyház, iskola s a maguk befolyásának emelésére, anyagi boldogulásuk biztosítására s a haza felvirágoztatása érdekében és mindezekből mit mulasztottak el. Ne csak lelkiekből vezessenek, hanem viseljék gondját árvának, betegnek, terjeszték a hasznos ismereteket, adjanak jó olvasnivalót a népnek, kerüljék a fényűzést, időpazarlást és mindenben járjanak jó példával elől, mert a falu szeme állandóan rajtuk van.

Életrajzából kihagytuk a bibliai s egyéb idézeteket, ismerőseinek, tanárainak névsorát s többi irataira való hivatkozásait. A gróf Széchenyi Ferenc költségen 1786-ban magyar fordításban is megjelent »Milyen a magyar földműves és minő lehetne« című könyvét al-kalmilag kivonatossan úgyis közölni fogjuk.

Most pedig szólaljon meg ő, kinek hazájáért dolgozó agya és nemes szíve több mint száz év óta porladozik a szarvasi temetőben.

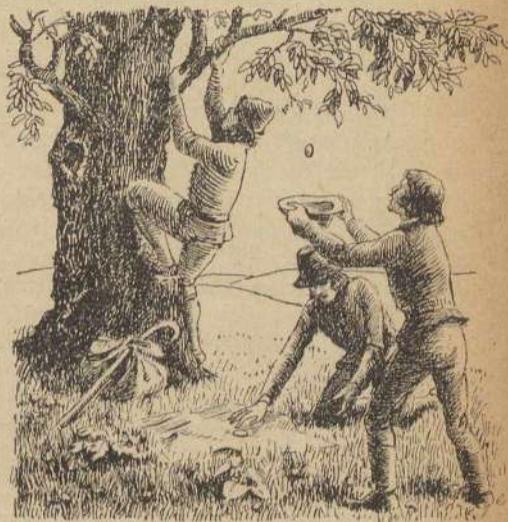
Hazámhoz. Fél százéves lelkészi működésem végén, önéletírásomat neked ajánlom, szeretett hazám! Azt akarom benne megvilágítani, hogy egy falusi pap hatásköre mily szép és sokoldalú és annak különböző terein mennyi jót tehet, ha az ország vezetői, birtokosai, világi és egyházi hatóságai őt e tevékenységében segítik és buzdítják. A lelkész ifjak is többet fognak a köznek használni, ha jobb nevelésben s alaposabb kiképzésben részesülnek s külföldön tett utazásaik közben országokat, népeket ismernek meg.

Az egyház és iskola s általában a közjó emelését szolgáló munkásságonról s annak eredményeiről az emberek különbözőképen vélekednek s halálom után még eltérőbb lesz bírálatuk. Amennyire lehet, el akarom kerülni a helytelen megítélést, ezért életem fontosabb eseményeit és tetteit az utókor számára feljegyzem.

Szüleim és elődeik. Pest megyében 1742. április 20-án születtem Albertin, ahol atyám, Tessedik Sámuel ev. lelkész volt. Kétéves koromban Békéscsabára kerültem, ahova atyámat lelkésznek hívták meg. Anyám, Láng Erzsébet Pozsonyban született s alig 11 évig élt együtt atyámmal, akinek korai halála után két testvéremmel együtt árvaságra jutottunk.

Elődeink Felsőmagyarországról kerültek Morvaországba és nagyapám, György költözött vissza a régi hazába Puhó, trencsénmegyei községbe, ahol Nedeczky Eszter vette feleségül. Családunk vissza költözésekor az isteni gondviselés különösképpen nyilvánult meg. Amikor nagyatyám két testvérével Bécs felé gyalogolt, hogy az uralkodótól a hazatelepülésre engedélyt kérjenek, útköz-

ben egy terebélyes fa alá lepihenve azon tanakodtak, hogy mi lesz, ha az uralkodót nem találják otthon s pénz nélkül soká kell Bécsben tartózkodniok. Mig így tépelődtek, egy régi pénzdarab hullott a földre. Felnéztek a fára, amelynek korhadt kérgét egy madár kopácsolta, majd egyikük fölmászott a fára s annak odvában háromszáz forintnyi régi pénzt talált. Ekként megsegítve

A fáról pénz hullott alá.

gyalogoltak tovább Bécs felé, hol ügyük megfelelő elintéztést nyert.

Árvaságom. Hétéves voltam, amikor atyám meghalt s árvaságra jutottam. Jó anyám, hogy gyermekeit megfelelően neveltethesse, Pozsonyba költözött vissza s mások gyermekeinek gondozásával kereste kenyerét. Néha nyolc-tíz kosztos gyereket tartott s jóságáért sok előkelő család áldotta emlékét. A helyes neve-

lész alapelveit az ő példája és tanításai oltották lelkembe.

Ifjúkori foglalkozásaim. Szüleim már gyermekkoromban úgy megkedveltették velem a kertészkedést, hogy sok más elfoglaltságom mellett mindig szenvedéllyel folytattam azt s ezideig legalább 15 ezer vadoncot és oltványt neveltem s terjesztettem el a gyümölcsfában szegény Alföldön. Gimnáziumi tanuló koromban előkelő pozsonyi polgárcsaládok gyermekeit oktattam. Hétévi házitanítókodásomnak az volt a haszna, hogy szegény anyám anyagi gondjain könnyítettem s az iparos, kereskedő, ügyvéd s más családok gondolkozását, törekvéseit megismertem. Már ifjúkoromban nagy emberismeretre tettem szert, ami nélkül az életben alig lehet boldogulni.

Szórakozásaim. Szenvedélyes labdajátékos voltam s a szerencsejátékoktól tartózkodtam. Vasárnaponként fuvolázva, kedves estéket töltöttem barátaimmal s ifjú éveimnek ez volt legkedvesebb szórakozása.

Olvasmányaim. Természettani, gazdasági és valláserkölcsei ismereteimet Gellert könyveiből merítettem. Egyik tanárom ugyan azt tanácsolta, hogy inkább logikát tanuljak, akkor minden dologról helyesen fogok itélni. Én azonban sehogyszem értettem meg, hogyan tudjak helyesen itélni oly dolgok felől, amiket nem ismerek. Elismerem a logika hasznos voltát, de ajánlom a tanítóknak, hogy tanítványaikat a jó könyvek olvasására buzdítsák, a rosszaktól pedig óvják meg.

Bosszúságaim. Fejemnek és szívemnek mindig gyötrelmet okozott, ha értelmetlen és haszontalan dolgokat kellett könyv nélkül tanulni. Az is bántott, ha önállóan nem gondolkozhattam, nem vizsgálódhattam s pezsgő vérrrel három-négy órán keresztül egyfolytában kellett az iskolában ülnöm.

Utazásom Debrecenbe és vissza. A magyar nyelvben és a magasabb tudományokban tovább akartam magam képezni s ezért a debreceni főiskolára

mentem, ahol több kiváló tanárom volt. Egy évig élveztem a kollégium ösztöndíját is, aztán Tokajon, Kassán, Eperjesen, Lőcsén, Besztercén, Körmöcbányán és Selmecen keresztül tértem haza Pozsonyba. Rendszerint gyalog utaztam, mert így több tapasztalást szerezhettem.

Főiskolai éveim. 1763-ban az erlangeni egyetemre mentem, mert itt minden tudományszakon kiváló tanárok tanítottak s az ifjúság nem féktelenkedett. Ösztöndíjat, konviktusi ellátást nem élveztem s költségeimet negyedévenként 15—18 arannyal jó anyám fedezte. Teológiát, természettudományt, orvostant és bölcsészetet hallgattam. Egy pár erlangeni és nürnbergi művészt, kézművest és gyárost is meglátogattam s munkájuk hasznosságát megismertem.

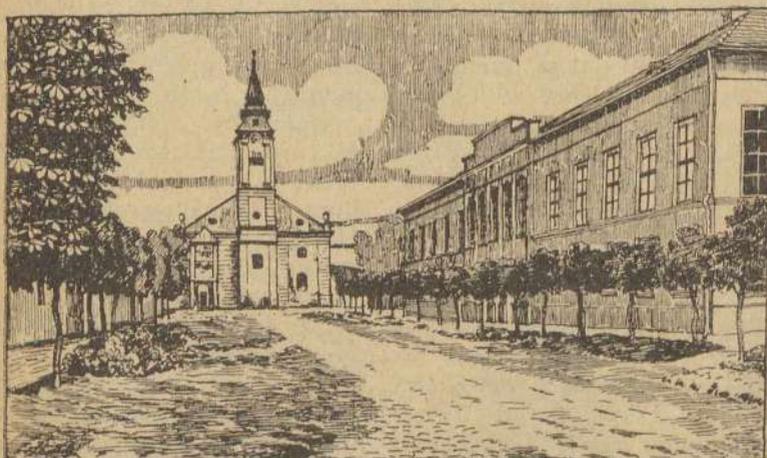
Utazásaim. Két évi erlangeni tanulmányom után más egyetemek megismerésére vágytam. Elindultam tehát Koburgon át Jénába gyalog, onnan Lipcsébe, Halleéba s Potsdamon át Berlinbe. Jénában láttam a nagyszerű vízszabályozást, amely azt igazolta, hogy az emberi ész és kar mit tud teremteni az árvízről borított területeken is s a gátemeléssel nyert vízierő mily hatalmas gépezetet tud hajtani s mekkora földterületet lehet mesterséges öntözéssel termővé tenni. Berlinben csinos és hasznos csatornákat láttam, melyeken csekély emberi erővel, vagy egy-két lóval nehéz terheket szállítanak a kereskedők raktáraikba. Charlottenburgban és Berlinben kellemes, árnyas erdőket láttam az egykori homokpusztaságon és a tiszavidéki síkságra gondoltam, ahol az utas hiába keres egy fát, hogy árnyékában megpihenjen. Potsdamban a Prégel folyócska célszerű felhasználását s a csatornaépítés és folyam szabályozás nagy előnyeit tanulmányoztam. Később a szolnoki és szegedi Duna—Tisza-csatorna ügyében többször szót is emeltem, de sajnos eredmény nélkül. Ott fogamzott meg bennem a hazai folyók és mocsarak szabályozásának terve, amelyet mérnök fiam Békés és Bihar megyékben 8 évvel ez

előtt báró Vay Miklós kir. biztos vezetésével meg is kezdett.

Hivatalba lépésem. Külföldről hazatérve Nógrád megyébe, Sréter György surányi kastélyába kerültem, ahol mint udvari lelkész fél év alatt megismertem a magyar földesurak életmódját és gondolkozását. Innen Szarvas városába jöttem s azóta itt lelkészkedem. Figyelő szemmel néztem magam körül, a költők által oly gyönyörűen megénekelte falusi élet egyszerűségét keresve, de ehelyett korlátoltságot, csökönységet, a leghasznosabb tervek iránti bizalmatlanságot s

forrását kikutattam s igyekeztem azt elérni. Külön tartottam beszédeketszülők és külön a gyermekek számára. Kifejtettem a gazdák és cselédek, tanítók és tanítványok, gazdagok és szegények, betegek és egészségesek kötelességeit.

Meggyőződtem azonban arról, hogy az idősebb embereket nehezebben lehet a hasznos újításokra rávenni, ezért arra törekedtem, hogy elsősorban az ifjúságot neveljem jövőbeli hivatására. A tanítókat igyekeztem helyesebb oktatási módszerre rávezetni. A legkiválóbb nevelés-tani könyveket megszereztem s elol-

A szarvasi öregtemplom és a Tessedik-féle gazdasági és ipariskola épülete, melyben jelenleg a tanítónőképző-intézet van.

a legszükségesebb dolgokban való fogyasztékosságot találtam.

Elsősorban az egyháznál és iskolánál tapasztalt hiányok pótlására törekedtem s ott kezdtem a munkához, ahol legégetőbb volt a szükség. A nevelést a nálam kosztba levő gyermekeknél s a családok látogatásánál kezdtem meg, bevonnva abba feleségemet és nagyobb leányomat, akik kitűnő munkatársaimmá váltak. Nemcsak a meglátogatott betegeket, hanem az egészséges családtagokat is kioktattam. Előadásaimban rámutattam a babona és rossz szokások káros következményeire. Az emberi nyomorúság

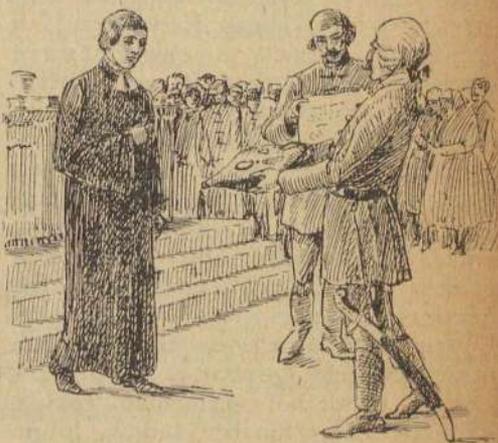
javítására kezükbe adtam. Két ízben javasoltam egy olvasóegylet alapítását, de tervem megbukott, újból visszatértem tehát a fogékonyabb földművesgyermekekhez. Részükre alkalmas olvasókönyvet írtam, mely a hazai evangélikus iskolákban első volt a maga nemében. A gyermekek felfogásához alkalmazkodtam s csak arra terjeszkedtem ki, ami az értelmet fejleszti, a gondolkodást serkenti s a szívet a jóra hajlamossá teszi.

Nem sokkal azután, hogy a békéscsaba megyei evangélikus iskolák felügyeletét rámbízták, II. József véleményt kért az evangélikusoktól afelől, hogy vallássza-

badságuk épségbentartásával hajlandók-e követni az általa kiadott »Új nevelési rendszert«. Báró Prónay Gábor egyházi főfelügyelő megbízásából e fontos kérdésben én írtam meg a felterjesztést. E munkám alapján a Pozsonyban működő királyi iskolabizottság tagja lettem s a magyar tanügyre irányító befolyást nyertem.

A gondjaimra bízott 14 iskola meglátogatásakor mindjárt észrevettem a hiányokat és hibákat. Tudtam, hogy legnemesebb törekvésnek és a legkomolyabb munkának is alig lesz eredménye. Rászántam tehát magam arra, hogy saját tervem szerint mintaiskolát állítok fel. Tudtam, hogy a szükséges pénz, munkaerők és taneszközök megszerzése sok nehézséggel fog járni. A szarvasi földesúrtól hat hold szikes legelőt kértem s amikor azt 1780-ban megkaptam, kertté rendeztem be, majd iskolát építtettem, könyvtárat, gépeket, eszközöket szereztem be a magam költségén s a serdültebb ifjúságot négy éven át ingyen tanítottam, hogy belőlük jó keresztényeket, szorgalmas polgárokat, ügyes gazdákat és háziasszonyokat neveljek. Ami eddig a falusi iskolákban annyira hiányzott, a gyakorlati ismeretek terjesztésére különös súlyt helyeztem s tanítványaimat reáveztettem arra, hogy istent alkotásában ismerjék meg s ezzel őket gondolkozó emberekké neveltem. Babonától, büntől óvtam s a nagy teremő és fenntartó alkotásainak helyes felhasználására s ezzel földi és túlvilági boldogságuk elérésére tanítottam őket. Az állampolgárok javát szolgáló hatósági rendeleteket megmagyaráztam s azok követésére a gyermekeket is rászoktattam. Így a selyemhernyótenyésztésre vonatkozó rendeletet úgy hajtottam végre, hogy a selyemtermelés összes munkáit, az eperfának való föld előkészítésétől kezdve a selyemhernyók felnevelésén s a selyemszálak legombolyításán és megszővésén folytatva mind a gyermekekkel végeztettem. Az egész eljárást így gyakorlatilag könnyen eltanulták. Ugyanezt

tettem a terméketlennek tartott szikes földek hasznosításával is. Többszöri szántás, földkeverés, homokkal és trágyával behintés s löhere és tengeri természetese által annyira feljavítottam szikes földemet, hogy már az első két esztendőben 53-féle termelvényt tudtam azon előállítani. Éppúgy megmutattam azt is, hogy a termelvényeket a háztartásban és iparban hogyan kell felhasználni. Gyakorlati gazdasági kertemben a helyesebb gazdálkodás módját és eredményeit kézzelfoghatóan szemléltettem. Tanítványaim saját tapasztalásuk alapján tanulták meg a szántást, a rétművelést, istálló-

Az alispán átadja a királyi kitüntetést.

zást, zöldség- és gyümölcsfatenyésztést, méhészetet és takarmánytermelést.

II. József méltányolja munkásságomat. Megkezdett művemet csendben fejlesz tettem tovább s II. József hamar felismerte hazafias vállalkozásom jelentőségét és méltányolta azt. Békés megye alispánja, a főjegyzője s más előkelőségek 1782 szeptember 2-án Szarvasra utaztak s reggel a templomba jöttek, hol éppen vasárnapi istentiszteletet tartottam. A vármegye főjegyzője az oltárhoz lépett s ünnepélyesen felolvasta a királyi leiratot, majd Angyal József alispán lendületes magyar beszédben ismertette az ünnepély célját és jelentő-

ségét s egy aranygyűrűt és piros szalagon csüngő 25 arany értékű érmet adott át nekem, az intézet megalapítójának s egy másikat feleségemnek. E magas kitüntetés felbátorított s látva, hogy az egymást követő száraz esztendőekben is milyen bő termés volt kertemben, istennek további kegyelmében bízva, iskolámat 10 évi kísérletezés után nyilvános tanintézeté fejlesztettem.

Gyakorlati gazdasági és ipariskolám. Harminc év alatt megcáfoltam azt az állítást, hogy a szikes földet nem lehet termővé tenni, mert azon 10 ezernél több darab fát neveltem. Hat-hétszeri kaszáással bizonyítottam be, hogy mesterséges rétnek is alkalmas. Kertemben 17 q lucernamag termett s egyes szarvasi gazdáknál meghaladta a 90 q-át. Három ízben, száraz esztendőben, a lucernamag egy nyáron kétszer ért meg s bebizonyosodott, hogy e takarmánynövény mennyire hasznos s éghajlatunknak leginkább megfelel. Sok kísérlet után bizonyossá vált továbbá, hogy vidékünkön is lehet méhészetet, selyemtenyésztést folytatni, fásítani és gyümölcsöt termelni. A gyermekek a magyar kecske és juh gypjának feldolgozását is eltanulták s lenből, kenderből kétkerekű rokkán egyszerre két fonalat tudtak fonni. Könnyű, gyakorlatias tanításmódom népszerűvé lett s a téli hónapokban 900-nál több kisebb-nagyobb tanítvány jelentkezett, úgyhogy már el sem fértek az iskola-épületben.

Több érdeklődő bővebb tájékozódást akart nyerni e maga nemében egyetlen magyar intézetről, ezért elhatároztam, hogy az 1791. évi nevelésügyi és gazdasági tanálmányutam alatt a góthai, jénai, erlangen-i kupfercelli és pozsonyi szakemberekkel közölt és általuk helyeselt tanítási tervemet a nagyközönségnek bemutatom.

E gyakorlati gazdasági és ipariskola célja az volt, hogy a földműves és polgári gyermekek és pedig fiúk, leányok elkülönítve úgy sajátítsák el a szükséges gyakorlati ismereteket és ügyes-

ségeket, hogy a tanultakat az életben helyesen tudják alkalmazni. Tervezetem szerint az iskola emeletén a tanárok laktak, a földszinten álltak a tantermek és dolgozószobák a raktárakkal s többi biak számoló-, író- és rajztermekül is szolgáltak. Amíg az első osztálybeliek a tanteremben tanultak, addig a többi osztályok növendékei a dolgozóterekben és a raktárakban voltak elfoglalva. Az első osztályt aztán felváltotta a második, majd ezt a harmadik és így tovább. A folyosón a nagyobb helyet igénylő, vagy zajt okozó munkákat végezték, ezek között az esztergályozást, a gypju osztályozását és tisztítását stb. Az eddig föl nem használt emberi kezek és fejek, az eddig ismeretlen, vagy fel nem használt termények, az én vagyonom és családóm voltak az iskola alapjai.

A különféle tárgyakat más és más tanító adta elő. A kisebb gyermekek az olvasókönyvet használták, a nagyobbak: a szemináristák és gyakornokok földrajzot, természetrajzot, természettant, élettant, polgári építészetet, rendészetet, pénzügyi és kereskedelmi tudományt, technológiát, gazdaságot, vegytant, nevelést tanultak.

Iskolám hasznát élvezték a tanítók, a szülők, az állam, a mezei gazdaság, a használatlan földek, elsősorban pedig a gyermekek, mert testi erejüket és lelki képességeiket fejlesztette, ártalmas szenvedélyeiket csökkentette, a restséget, időpazarlást, erkölcsrontó fecsegést, féktelenséget és a bűnöket megakadályozta és vágyat ébresztett lelkükben, hogy a tanulásban társaikat túlszárnyalják s másoknak példát adjanak a jóban.

Gyakorlati, gazdasági és ipariskolámban a különféle korú gyermekekkel több, mint hatvan féle munkát végeztettem, de megfelelő időbeosztással s hajlamuk és testi-lelki képességeik figyelembevételével.

A gyermekek ezzel oly ismereteket és kezűgyességet szereztek, amelyekkel később szüleiknek, maguknak és a hazának használtak. A munkák úgy voltak be-

osztva, hogy a tanulók minden évszakban foglalkoztatva legyenek. Sohasem voltak egyhangúak és fásztók, hanem mindig változatosak. Nagyrészüket a szabadban vagy szellős helyiségben végezték. A gyermekeket sikerült munkára fel-tüzelnem. Örömmel várták tanáraikat, a munkaórákat állandóan éber figyelemmel kísérték, mert a gyakori munkaváltoztatással nem fáradtak ki s vetélkedtek abban, hogy ki tud gyorsabban, ügyesebben dolgozni és tanulni. Az így be-gyakorolt és fegyelmezett gyermekek felnőtt korukban a gazdaságban s köz-érdekű vállalatoknál hasznosan értékesít-hetik nagyobb képzettségüket és munka-kedvüket. A hasznos ismeretekkel és újításokkal a földműves és iparos is meg-barátkozik ha látja, hogy gyermekei azokat kísérletezéssel már kipróbálták. A hasznos új dolgok kerékkötőjét, a keményfejük »nem lehet« kifogását csak ezzel lehet ellensúlyozni. Ifjú és öreg földműves így ismeri meg vidéke természeti kincseit s azok felhasználását.

Irigység, gyűlölet, üldözés, szenvedés és ezek okai. Az ország és a külföld gondolkodó férfiai tanítási rendszeremet általános tetszéssel fogadták, de a felületes és korlátolt emberek gyűlölni kezdtek, mert félték a szemrehányásoktól, amelyeket felsőbb helyről kaptak: »Ha Tessedik, a 12 ezernyi népes gyülekezet papja, sok-féle elfoglaltsága mellett annyi gyermek-kel és oly kevés jövedelemmel mindezt megteheti, miért nem teszik meg mások is, akiknek több a jövedelmük, vagyonuk ésszabad idejük?« Krisztina svéd királyné szokta mondani, hogy az emberek mindig azt ócsárolják leginkább, amit nem tudnak megtenni. Az érdem így bűnné lesz, amelyet sohasem bocsátanak meg. Ilyen emberek lázították fel híveimet és el-hiszi-e az utókor, hogy még prédikáltak is ellenem, ami kiviláglik Jóna István volt békésmegyei főorvos báró Prónay László-hoz írt leveléből. »Mint orvos járulok Nagyméltóságod elé, életet vagy halált kérni egy súlyos beteg számára. Tessedik Sámuel szarvasi lelkészről szólok, aki

mint vallásának buzgó híve, népének lelkipásztora, a tudományban jártas s a közjó előmozdításában fáradhatatlan férfiú erejét, tehetségét és életét híveiért áldozza fel s aki érdemeiért nekem igen kedves. E férfiú egészen oda van s ha ellenségeitől függene, meg is halhatna. Amennyire én nehéz sorsát látom, féltő, hogy a sok lelki gyötrődés, szenvedés miatt elméje elborul. Sokkal nagyobbak s messze földön ismertebbek e férfiúnak s mai időt túlélő érdemei, semhogy azokat lelkésztársának irigykedése elhomályosít-hatná, ezért azután a szentegyházban, hol irtani kellene a vétket, oltalmazni az erényt, hinteni az ige magvait s imádni Istent, Tessedik ellen irigyei villámok szórnak, rágalmakat terjesztenek, a népet fölláztatják s az egyházat rom-lásba vezetik. Ezek döntötték ágyba a még most is súlyos betegen fekvő Tessediket s mint orvosa, egész őszintén feltárom ezeket, hogy e férfiú életéért, oltalmáért s Nagyméltóságod pártfogá-sáért a legforróbban könyörögjek!«

Így írt egy buzgó katolikus orvos protestáns betegének egészsége és élete érdekében. Isten áldja meg érte! Mily felséges e harmónia, mely, ha egykoron általánossá lesz, az ég leszáll a földre és Isten akarata teljesül.

Az irántam táplált gyűlöletet és irigy-séget a II. József és a most uralkodó Ferenc király részéről nyert különös ki-tüntetés is felköltötte. Amíg a dicséző oklevelet és aranyérmet meg nem kap-tam, addig barátaim majdnem minden-nap eljöttek hozzám s megnézték az intézetet és a gazdasági kertet. Attól kezdve két esztendeig alig jött valaki s a fekete kabátosok végkép kimaradtak.

Amikor a török határon álló hadsereg részére eszközölt szállítások körüli vissza-éléseket II. József rendeletére összeírtam s kimutattam, hogy Szarvas mennyi kárt szenvedett, mert a hadseregnek szállított termények és állatok árát nem kapta meg, az eltitkolt pénz hamarosan előkerült, de reám aki az összeírást végeztem, gyűlölködni kezdtek egyesek. A szarvasi

evangelikus templomot adókvetés, adománygyűjtés és adósságcsinálás nélkül építettük fel, de a hozzáértő építő mestereket Pozsonyból hívtuk ide, s ez a szarvasi iparosokat sértette és gyalázták azt, aki az ő munkájukat nem dicsérte s nem akarta úgy megfizetni, amint ők kívánták. Ugyanez történt az iskolaépítésnél is: a régi épület anyagát eladtuk húsz forintért s újat építettünk tizenháromezer forintért, szintén adománygyűjtés és a hívek megterhelése nélkül, de idegen mesterekkel. Amikor e szilárd nagy épület négy hónap alatt felépült, az emberek nem tudták megérteni, hogy ez miképpen történhetett. A nálunk még ismeretlen pénzforgatással szereztem meg a szükséges költséget, az uradalmi tisztartó azonban kijelentette, hogy szűzszori pénzforgatással sem lehet pénzt szerezni. Mások azt hitték, hogy kincset találtam s annak csak egy részét fordítottam építkezésre. Igenis, kincset lehet találni minden iskola építésénél és be rendezésénél, ha az emberek fejében és karjaiban keressük azt, hova az isteni gondviselés és a természet helyezte. Azt hangoztatták többen, hogy e két épület miatt Szarvas anyagilag kimerült, pedig éppen ezek által jutott nagyobb jóléthez.

Meg akartam győződni, hogy az alföldi éghajlat mellett, hol eddig ritkaság volt a jó gyümölcs, miféle gyümölcsfák fognak leginkább tenyészni. De nemcsak 300 féle gyümölcsfát ültettem, hanem kísérletképpen neveltem jávors, égers, nyárs, ákacs, szils, platán és bükkfát, gyalogs fenyőt s más hasznos fákat, melyek e fázban szegény vidéken eddig ismeretlenek voltak. Mindezekért kinevettek, nemcsak engem, hanem követőimet is. Gyönyörű faiskolámban és gazdasági kertemben 1783-ban hat napon át pusztított a község hét bikája s amikor oltalmat és segítséget kértem, azt felelték, hogy a bikák nak nem lehet parancsolni s ha nem ültettem volna fákat, akkor most nem pusztítanákel. Végre az uradalmi tisztartó kihirdette, hogy az állatok tulajdonosai fogják a kárt megfizetni, ha még egyszer

ilyesmi megtörténik. Egy gazdának, aki kétezer eper és egyéb fát ültetett tanyája körül, a bántalmak miatt földjét el kellett adnia és Nagylakra költözött.

Az alsóbb osztályú tanulók számára készített olvasókönyvemben a Szentírás főbb idézeteit az elbeszélések közé szöttem be, de az Evangéliumot, Miatyánkot, Hiszekegyet kihagytam, ezért egyes szülők gyermekeik kezébe sem akarták adni e veszélyes irányú könyvet, Felsőmagyarország egyes gyülekezetei azonban száz példányonként vásárolták azt.

Mária Terézia és II. József rendeletei alapján bevezettem a selyemtenyészést, azt 12 mázsáig vittem s nagyrészt fel is dolgoztam: ezért selyemgyártónak csúfoltak. Első feleségem, amikor már tizenhárom gyermeke volt, legidősebb lányommal Budára ment a selyemgyár felügyelőjéhez s a selyemfonást ott megtanulva, gyakorlati intézetemben tanította. Az itthon megfont selymet feldolgozásra Csabára, Nagyváradra, Pestre és Budára vittük s megmutattuk, hogy a magyar selyemből éppoly jó kelme készül, mint a kínai és a franciaországi fonalból. Lakodalmakra, halotti torokra nem jártam, de egyes lelkész társaim s más egyháziak azokat igen kedvelték s elmaradásomat arra magyarázták, hogy büszke vagyok, megvetem a szegény népet. Sok szemrehányást kellett elszednem amiatt is, hogy a betegágyas asszonyokat látogató zajos társaságokat kerültem s időmet hasznosabb dolgokra fordítottam. Iskolámban felsőbb rendeltre nemcsak protestánsok tanultak, hanem a különféle tankerületekből ideküldött két-két tanítvány között katolikusok is voltak, ezért túlbuzgó híveim zajt csaptak, azon címen, hogy ebből veszedelmes valláskeveredés lesz.

A Tiszán és Kőrösön szállított fa szintén ellenségeket szerzett, pedig a három és félezer darab fát a Tiszán Csongrádig és onnan a Kőrösön felfelé mindössze ötven fiatalember hozta öt nap alatt Szarvasra, míg tengelyen szállítva sokszorosan több időbe és költségbe

került volna. E fából csak kétezer darabot használtunk az építkezéshez, a többit eladtuk s árát iskolaépítésre fordítottuk.

Az általam sikerrel folytatott helyesebb földművelés, talajjavítás és földkeverés miatt vakondoknak neveztek, mintha a földtúrás mellett elhanyagolnám hivatalomat, pedig több ezer egyházi beszédet dolgoztam ki és mondtam el Istennek a természetben s a falusi nép körében látható alkotásairól, a gyermekek és felnőttek neveléséről és sok más kérdésről. Száznegyvennégy különféle tárgyú értekezésem jelent meg egyes lapokban, emellett sok jutalomkérdést fejtettem meg.

Az iskolaépület homlokzatára az ipart ábrázoló két szobrot akartam állíttatni s amikor azokat Pestről lehozattam, a túri vásárról hazajövő iparosok egy korcsma előtt boros fejjel vizsgálni kezdtek s ráfogták, hogy bálványok. A nép káromolt érte, úgyhogy pár év múlva le is vettem azokat az iskola faláról.

Híveim rendszerint könny mellett találtak, ezért rámfogták, hogy nem tanultam eleget s szememre vetették, hogy a a többi tanító urak bezegg ráérnek lakodalmakra és disznótorokra járni.

Családom. Első feleségem, Markovitz jeles szarvasi ev. lelkész Terézia nevű leánya, 1790-ben halt meg 38 éves korában. Neve ismert és tisztelt volt nemcsak hazánkban, de a külföldön is. Második nőm, Lisovinyi Karolina, a hontmegyei törvényszék elnökének leánya s Maskov porosz ezredesnek unokája volt. Gyermekkorában árvaságra jutva, keresztanyja, Kohári grófnő nevelte fel s hatévi özvegysege után vettem feleségül. E kiváló nő árva gyermekeim gyöngéd anyja lett s szeretettel folytatta a kertészetet, 300 csemetét is beoltott napjában, mikor az iskolás gyermekeket oltásra tanította. Évente 100 forint ára salátát termelt, megismertette azt a szarvasiakkal. A burgonyát kenyérsütésre és pálinkafőzésre használta s egy hold termésből háromszáz forintot szerzett. Sárgarépból cukrot készített s egy süveg cukorral és mézzel hét esztendeig

egész parókiám szükséglete fedezve volt. Nagy szeretettel nevelte az iskolásgyermekeket, gondozta kertjét, földjét, háziállatait, így könnyen nélkülözte a sok időt és pénzt pazarló mulatságokat. Asztala egyszerű, ruhája tiszta és szerény volt. Aranyos díszítésű fejkötője 20 évi viselés után is új maradt. Számadásai pontosak és lelkiismeretesek voltak, emberszeretete a józan ész és Krisztus tanításainak felelt meg. Az iskolásleányokat varrásra, ruhaszabásra s tanulságos gazdasági népdalokra oktatta. Kivánatos volna ezekre több gondot fordítani. Még Hellenbach báróné udvarában megtanulta a betegápolást és a házi gyógyszerek készítését, ami akkoriban sok nemes családnál dicséretreméltó szokás volt. Ott ismerte meg a gyógynövényeket s azok használatát. Régebben egyes protestáns papi házaknál szokásban volt a híveket házi gyógyszerekkel ingyen látni el. Célszerű volna minden vármegyében egy gyógyszertárt s minden egy-kétezer lakosú faluban a legszükségesebb szerekből álló kisebb gyógytárat létesíteni, hogy a szegény nép orvossághoz jusson s a betegek egészsége és élete megmenthető legyen.

Első házasságomból 13 gyermekem született, de közülök 9 himlőjárványban halt meg, ami ellen akkor még nem lehetett védekezni. Második házasságomból öt gyermekem született és két mostohagyermekem is volt.

Örömeim, szenvedéseim és kedvelt foglalkozásaim. A zajos mulatságokat sohasem szerettem, de mindig gyönyörködtem a természet szépségeiben, kertemben, a vetésekben és a gyermekekben, ezért mindenkor vidám és elégedett voltam. Különösen kedveltem a mezőgazdasági kísérleteket s arra törekedtem, hogy a természet titkait vizsgálva megtudjam, mi hasznos és mi káros a szántóföldek, kertek és szőlők növényzetére. Arra törekedtem, hogy a gyermekek és cselédek munkaerejét legcélszerűbben foglalkoztassam s minél többféle hazai és külföldi terményt tenyészek és hasznos

sítsak, rossz esztendőekben, szárazság, árvíz idején pedig elegendő takarmányom és élelmikészletem legyen.

Mihelyt többévi kísérletezés után kertemben vagy szántóföldemen valamely újítás kicsinyben sikerült, azt nagyban folytattam tovább s másokkal is megismerttettem. Lucernamagot kísérletek után követőimmal együtt több ezer mászásányi mennyiségben termeltem s szálítottam eladásra nemcsak nagyvárosainkba, de Bécsbe, sőt Nürnbergbe is, kisebb mennyiséget pedig a szegényebb gazdák közt ingyen osztottam szét. Az ország már ismeri a takarmányfélék hasznosságát s egy pesti tanácsos könyvében ajánlja, hogy vegyen a nép példát a szarvasiaktól, akik útmutatásomra nemcsak a maguk számára termelnek, hanem a pesti piacokra is annyi tejet, vajot, sajtot hoznak, mint Pest-Pilis-Solt kapcsolt vármegyék gazdái együttvéve.

Mindig szenvedéllyel törekedtem arra, hogy a szegény emberek, gyermekek és koldusok részére munkát szerezzek s őket ezzel a rossz cselekedetektől visszahozva, derék emberré neveljem.

Nagy örömem telt a gazdaságos, jó és szolid építkezésben is s az általam emelt templom, a torony és a tanintézet együttvéve 40 ezer forintba sem került.

Szívesen tettem gazdasági tanulmányutakat is. Felejthetetlen kupferzelli utazásomban különösen meglepett az uralkodó hercegi család nagy népszerűsége és szeretetreméltósága. Így hazautazásunk alkalmával a legidősebb hercegnő Magyarország határáig kísérte el feleségemet. Hohenlohe hercegnő a magyar Reviczky-családból származott és melegen érdeklődött a hazai állapotok iránt. Gyermekeit maga szoptatta és kiváló nevelésben részesítette. Kupferzelli tanulmányutam főcélja az volt, hogy Mayer Frigyes lelkész tanításait, működését és azok hatását alaposan megismerjem. Meglepett az ottani gazdák jóléte s emellett minden fényűzés nélküli egyszerű ruházata, amelyet házilag

állítottak elő. Megismertem a gipsztrágyázásnak a rétekre gyakorolt hatását s a szántóföldeken ástott célszerű trágyagödröket. A szántók szélére ültetett alma- és körtefák gyümölcséből jó bort készíthettek. Takarmányszíneik célszerűen vannak berendezve, a marhák etetése rendszeres s meglepő az istállók tisztasága és a hizlalt ökrök óriási súlya. A gazdák, bár nagyrészüket milliomos, nagy vagyonuk mellett is egyszerű földművesek maradtak s koldusok, részegek és adósságcsinálók nincsenek a faluban. Heti marhavásáraik forgalmasak s még Párisba is szállítanak innen hizott állatokat. Leírhatnám sorra az ott tapasztalt egyszerű dolgokat, de ki fogja elhinni. Magam sem hittem el addig, amíg nem láttam és azért utaztam Szarvasról Kupferzellbe feleségemmel és Sámuel fiammal. Ott már 26 évvel ezelőtt ennyi világgosság volt és nálunk még most is nagy a sötétség.

Hibáztattam, hogy a városoktól távol fekvő falvakban nincsenek ügyes iparosok s igyekeztem ilyeneket Szarvasra telepíteni, mert meggyőződésem szerint a mesteremberek jelentősen előmozdítják a jólétet, a gazdák terményeit feldolgozzák és pénzforgalmat csinálnak.

Talán én jöttem rá először arra, hogy a földműves nép tudatlanságból s az ezzel járó vigyázatlanságból gyakran a legsúlyosabb betegségekbe esik s a helytelen kezelés miatt közülök sokan elhalnak. Ezért a gyakoribb betegségek okait és azok gyógyításmódját egyházam népiskoláiba taníttattam és megmagyaráztam az észszerű életmód szabályait is. Feltűnőbb halálesetknél halotti beszédeimbe is beleszőttem a pusztító betegségekkel való védekezés módjait. Örültem, ha fáradozásom gyümölcsét itt-ott láttam s amikor Faust doktor népszerű egészségügyi kátét írt, azt magyar és tót nyelvre lefordítva, iskoláimba bevezettem. Az iskolák felügyeletét azonban kezemből kivették és egy csizmadiára bízták, aki az egészségtant kiküszöbölte s helyébe a mithológiát taníttatta. Csak

nehezen sikerült kiküszöbölnöm a hossz-
szas halotti búcsúztatókat, amelyeket a
tanítók szoktak elmondani és abban
gyakran negyven—hatvan rokontól és
távol baráttól búcsúztatták el a halottat.
Ezzel az iskolai tanítás, különösen a
rövid téli napokon sokat szenvedett s
hatásuk különben is káros volt. E rossz
szokást később mégis felújították s ezt
nekem túrnóm kellett, mert azzal vádoltak
meg, hogy a tanítók jövedelmét irigylem.
Egy nemrég elhalt öreg tanító kijelentése
szerint leginkább azt a bűnét sajnálja,
hogy a búcsúztatóversekben lelkiismerete
ellenére annyi dicséretet kellett hazudnia
széért még díjazást is kapott. Fájdalommal
láttam, hogy a nép a természet törvényei-
nek nem ismerése miatt sokat szenved,
de nem tudtam ezen segíteni, mert
hiányzott belőlük a fogékonyság a jó
tanács megértéséhez és követéséhez.
A természettudományok tanítását ezért
vezettem be az iskolákba.

Szörnyű sok bajt és kárt okozott az,
hogy nem volt városi rendőrségünk.
Tizenöt évig dolgoztam egy falusi rend-
szeti terven, mely minden körülményhez
és szükséghez alkalmazkodva a nagyobb
visszaéléseknek és bajoknak elejét vette
volna, de javaslataimat nem fogadták el.
El kellett nézmem és túrnóm a falusi
előljárók kihívó magaviseletét is, amidőn
oly hivatalokba kerültek, melyeknek fon-
tosságáról és kötelességeiről fogalmuk sem
volt s amelyeket rosszul, sőt néha hűtlenül
töltöttek be. De csodálkozhatunk-e azon,
ha goromba és kihívó lesz az olyan ember,
kinek a bírói pálcát és hatalmat minden
ránevelés és utasítás nélkül adják kezébe,
hogy kénye-kedve szerint uralkodjék
több ezer ember felett. Azért nem tudtam
keresztülvinni sok hasznos újítást, amelyet
tekintélyes írók és saját tapasztalásom
szerint a hazára és falura nézve jónak
tartottam, mert az előljárók idegenkedtek
azoktól s egyházi, iskolai és községi
téren egyaránt nehézségeket gördítettek
utamba. Még jobban fájt, amikor láttam,
hogy a nagy fáradtsággal már megvalósított
jó dolgokat újra eltörölték s helyükbe

a régi rosszat visszaállították. *A Jénai
ásványtani társulat oklevelét* 1798-ban
kaptam kézhez s ez arra buzdított, hogy
e tudományszakban is dolgozzam. Ily-
irányú munkám sem volt egészen hiába-
való, különösen a vidékünkön terméket-
lennek tartott szikes földek hasznosítása
terén. Egy tudós azt mondta, hogy én
ott is keresek, ahol az Isten és a természet
semmit sem adott és valóban én ott is
Isten áldását fedeztem fel. Egy másik
tudós szerint akkor sem hinné el, hogy
a szikes föld termővé tehető, ha azt maga
Jézus Krisztus állítaná. Mit csináljunk az
ilyen tudósokkal, kikben az előítélet
ennyire meggyökeresedett?

Tanintézetem másodszori megszűnése.
A bölc II. Lipót király komolyan szí-
vére vette intézetem ügyét és királyi
bizottságot küldött ki, hogy az iskola
megszűnésének okait megállapítsa. Ami-
kor kihallgatáson voltam nála, a feje-
delem kijelentette, hogy ily gyakorlati
gazdasági és ipariskolák nélkül Magyar-
ország sohasem fog a többi művelt álla-
mok sorába emelkedni. A királyi bizott-
ság 1792-ben vizsgálta meg az intézetet
s felsőbb utasításra a következő évben
közvetlen Öfelségéhez nyújtottam be
tanítási tervem és módszerem leírását.
Az 1798-ban vett királyi leirat szerint
tanítási rendszerem úgy az egyetemen,
mint a többi akadémiákon bevezetendő
és annak eltanulására az ország min-
den tankerületéből 2—2 ifjú küldendő
Szarvasra, ami hét éven keresztül meg
is történt. Nemsokára több leirat is ér-
kezett és ezek intézetemet új életre kel-
tették. A király 1798-ban oklevéllel és
26 arany értékű díszéremmel tüntetett
ki, ami ismét felbuzdított és keservesen
gyűjtött vagyonomból ötezer forintot
újából befektetve, hét esztendeig vezet-
tem tovább az intézetet s 64 néptanítót
és gazdatisztet képeztem ki. De amikor
25 évi szorgalom, fáradozás, kérés és
felsőbb kijelentések után semmi kéz-
zelfogható segítséget nem kaptam és
az egész iskola anyagi terhe reám nehe-
zedett, az intézetet 1806-ban feloszlato-

tam. Megszűnt az iskola azért, mert sem a tanítók, sem a tanulók elhelyezésére nem volt megfelelő helyiség, sem a gazdasági munkák és kísérletek végzésére elegendő föld, sem a kiadások fedezésére: folyóiratok, könyvek, faliképek, eszközök és gépek beszerzésére kellő pénzalap. A lelkes, szakképzett tanárok évente mindössze 300 forint fizetést kaptak, az igazgató pedig 400 forintot. A nagy költséggel és fáradtsággal végzett és kipróbált, de a gazdasági kísérletek újra megszűntek s befejeződött egy jeles hazafi mondása: »Istennek különös ostroma az rajtunk, magyarokon, hogy a nemes törekvést gyűlöljük és megszületése előtt megfojtani igyekszünk.« Ófelsége a király felszólította ugyan az ország nemeseit, hogy az intézeten segítsenek, de ennek alig volt eredménye. Csak Marczibányi udvari tanácsos ajándékozta az iskolának Krüinitz 63 kötetes Gazdasági gyűjteményét és id. gróf Teleki József Mayernek hétékötetes kémiaiját, Payor úr pedig egy négykötetes ugyancsak németnyelvű mezőgazdasági kézikönyvet, mások néhány kisebb művet és ásványt.

Ki fogja most már művelni, terjeszteni a hazánk felvirágoztatásához annyira szükséges gyakorlati tudományokat, aminők a gazdasági növénytan, természetrajz, vegytan, népszerű neveléstan, egészségtan, állatgyógyászat, gazdasági építészet, erdőszet, időjárásan, borászat, rendészet, földmívelés, kertészet, állattenyésztés, méhészet stb.

A tanintézet könyvtára. Theologiai könyvtáramon kívül az intézet részére külön könyvtárat szereztem be. Tudásvágyam s a korszellem ösztönzött erre, mely Mária Terézia és József eseményekben gazdag uralkodása alatt az elméknél hatalmas ébresztője volt. Mint hogy az iskolai újítások munkálataiba is befolytam, ezért sokat kellett tanulnom és az ehhez szükséges jelesebb munkákat megszereztem. Megtakarított aranyaimat szívesen adtam oda jó köny-

vekért s éjjel-nappal búvárkodtam ez új kincsekben, hogy a neveléstan, gazdaszat, életrend, statisztika és más hasznos, de az iskolában nem tanult tudományokban kellő jártasságot szerezzek. Sok könyvet csak intézetem tanítói és tanulói számára vettem meg s azokat szívesen adtam oda bárkinek, ha tanulni akart. Kétezer forintért 12 szaktudományból az alábbi jelesebb munkákat szereztem meg: 147 neveléstan könyvet, 35 természettani és természetrajzi munkát, 163 gazdasági, 19 technológiai, 61 statisztikai művet, 36 föld- és útleírást, életrajzot, 39 életrendi könyvet, 75 bölcsészeti és erkölcsi, 32 esztétikai munkát, 9 folyóiratot, 12 szótárat és 105 vegyes művet.

Intézetem másodszori megszűnésekor mi nyújtott vigasztalást. Amikor a 12.000 lélekszámú egyházam gondozása mellett annyi fáradsággal és költséggel fenntartott szakintézetem, — melyre a magam zsebéből 12 ezer forintnál többet költöttem, — a fenti okok miatt megszűnt, el lehet képzelni nagy fájdalmamat. Ezt azonban nemcsak az a tudat enyhítette, hogy hazám és embertársaim javát akartam előmozdítani, de váratlanul több esemény is vigasztalást nyújtott, amiben én az isteni gondviselést láttam. Így az oroszországi gazdasági szakoktatás ügyének rendezésére két ízben is felszólítottak. A karlócai érsektől még 1803-ban értesítést kaptam, hogy a pozsonyi tanügyi bizottságban egykor velem együtt dolgozó Jankovich orosz államtanácsos tanintézetem részletes leírásának Pétervárra elküldését kéri. A felszólításnak eleget tettem, sőt egy orosz nyelven megjelent e szakba vágó könyvet le is fordítottam németre s megjegyzésekkel láttam el. E munkát József nádor ófensége nejének gyóntatótyja és Sándor cár egykori nevelője, Zámboreszky András írta, aki mint az orosz követség lelkésze hosszú ideig lakott Londonban és ott az angol földművelésügyet tanulmányozta. E könyv fordítását Pesten ki akartam adni, de képek a miatt 5 ezer forintba került

volna s mert csak 45 előfizető akadt, így tervemmel fel kellett hagynom. A pétervári orosz kormány következő pályakérdésére: »Minő rendszabályokkal lehetne a nép alsó rétegeiben, különösen a falusi nőkben és gyermekekben a munkakedvet és a szerzési vágyat úgy felébreszteni, hogy a munkát, mint lelki szükségletet megszokják és megszeressék.« Én is beküldtem pályamunkámat, de bármennyire érdekelt, sohasem bírtam megtudni, hogy megérkezett-e Pétervárra és ki nyerte meg a pályadíjat.

József nádor őfelsége intézetemet és gazdasági kertemet 1805 nyarán meglátogatta. Váratlan látogatásáról csak két nappal előbb értesültem s az idő rövidsége miatt nem tudtam arra kellően előkészülni. Az intézet különféle terményeiből és készítményeiből így is sok mindent megmutattam, továbbá bemutattam egy az ésszerű gazdasági elvek szerint rendezett falu tervét, melyet intézetem egyik tanítványa készített. Őfelsége az intézetben és a gazdasági kertben mindent figyelmesen megvizsgált, különösen a lóherést, a gyümölcsfákat, a különféle földtalajokat és azok művelési módját s több dologról bővebb felvilágosítást kért. Magas megelégedése jeléül és látogatásának örök emlékezetéül az intézet alapítóját és annak családját nemesi rangra emeltette. A nemesi oklevelet 1809-ben írta alá Ferenc király és a következő évben hirdette ki Békés vármegye. Ez a ritka esemény különböző hatást gyakorolt a közönségre.

Az is megvigasztalt, hogy kertem csodás módon menekült meg az 1815-és 1816-iki árvizkor és az 1816 január 29 és 30-án 36 órán keresztül tomboló iszonyú vihar alkalmával. Kertem északfelőli része már 1816 január elején víz alatt állott, a hullámok átütötték a gátat, amikor az iszonyú vihar bekövetkezett és 36 óráig tombolt. Irtóztató két nap volt, az épületből kilépő embert, állatot a szélvihar nyomban az öles magasságú hóba sodorta. Sokan oda is veszték, mások pedig napok mulva kerültek elő a hóból. A kertem szélén ősszel emelt

két öl széles és 12 öl hosszú gát már két lábnyira vékonyult és ingadozni kezdett. Ekkor a közelben álló vastag fáimat kivágattam, ágaikból sövényt fonattam, azt erős karókkal a veszélyeztetett helyekre verettem s fatörzseket helyeztem rá.

A hullámozó víz a rettentő hidegben a galyakra fagyott s a jégcsapok védőgátat képeztek, de a víz több helyen így is befolyt kertembe s én azt az udvaron ásott árokkal vezettem le a régi, nagy árokba. A kedvező körülményeket így segítségül tudtam felhasználni, enélkül minden épületem s feleségem és gyermekeim összes vagyona elpusztult volna. Hazánkban talán sohasem volt ily iszonyú orkán, amely sok ezer háziállatot pusztított el, sok erős épületet döntött le, de hála Istennek az én kertemben csak néhány fát s apró állatot tett tönkre.

Körülföttem 100 ház omlott össze s a romok részben most, 1819-ben is láthatók.

A keszthelyi Georgikon ülnökévé választottak.

Amikor szakiskolám pár évi fennállás után virágzásnak indult, gróf Festetich György elhatározta, hogy Keszthelyen hasonló gazdasági intézetet létesít s levélben kérdezősködött tőlem a tantárgyak és a tanítók felől.

Őt ifjút is küldött hozzám, akik itt gazdaságot tanultak, magam pedig néhány növendékemmel ellátogattam Keszthelyre, hol a nemes gróf több napon keresztül személyesen vezetett végig uradalmain s megbeszélte velem gazdasági terveit.

A létesítendő intézet tantervét megbeszéltük, majd felszólított, hogy annak igazgatóságát, igen előnyös feltételek mellett, vállaljam el. Én azonban egyházamat és fellendülésnek induló szakiskolámat nem hagyhattam ott, de javaslatokat készítettem a grófnak az iskola szervezése tárgyában, amire a Georgikon ülnökévé választottak meg.

Háziipari munkák. Amikor 1794 és 1795-ben a nagy szárazság miatt a szarvasi népnek sem nyáron, sem télen nem

akadt munkája és kender sem termett, én a magam költségén Besztercéről egy mestert hozattam, ki a szegény leányokat gyapjúfonásra tanította. Tőlük eltanulták az anyák is s csakhamar kétszázán foglalkoztak finomabb fonással. Egy év alatt 45 mázsa gyapjúból majdnem 7000 rőf szövetet készítettek s e munkával 400 gyerek és felnőtt ember jutott kenyérhez e szűk esztendőben, de mihelyt elmúlt a szükség, azonnal abbahagyták e keresetet és háziipari foglalkozást. Hogy a finom szövet készítése mennyire növeli az ország jólétét, azt bebizonyította Nagy Frigyes porosz király, aki Brabantból sok millió költséggel egyes mestercsaládokat hozatott, így csupán Berlinbe 600 családot s házaikat örökre adómentessé tette. Jó fizetésen kívül jutalomban is részesült az, aki különösebb szorgalmat tanusított s a legszebb vagy a legtöbb munkát végezte. A szarvasi finom fonók sem az államnak, sem a községnek egy krajcárjába sem kerültek s elég lett volna, ha a szépen megindult mozgalmat nem gáncsolják el.

A kórház és a szegények háza számára évek óta gyűjtöttem egy alapot, amelyet egy ismeretlen jóltevő végrendeletében 200 forinttal növelt. Az egyházi gyűlés azonban 1817-ben úgy határozott, hogy az általam összegyűjtött alapot a szegények között szét kell osztani, mert, mint mondák, az őket illeti. Az alap így megsemmisült s a szegények házának felépítése elmaradt.

Amikor 1794-ben a gazdasági iskola épülete félig már fel volt építve, olyan hidegre fordult az idő, hogy a kertekben a fák megrepedeztek és a Körösön nem lehetett fát szállítani. Erre a megrepedt és pusztulásnak indult fákat a szőlőkben felbecsültettük, a szegényekkel kivágattuk és tégláégetésre használtuk. Ennek az a haszna is volt, hogy a szőlők a sok haszontalan fától megtisztultak s boruk jobb lett. A rossz esztendő a legjobb tanítómester azok számára, akik gondolkodnak és a tanultakat hasznukra fordítják.

Betegségek oka és gyógyítása. Pozsonyban 18 éves tanuló koromban oly szédüléseim voltak, hogy napjában sokszor elájultam és az utcán gyakran fához támaszkodtam, míg rosszulétem elmúlt. Édesanyám több orvossal megvizsgáltatott, akik a tanulástól tiltottak s már attól tartottam, hogy szószékre vagy hivatalba sohase léphetek. Egyik orvos azonban megállapította, hogy betegségem oka a ruházatom, mely nyaktól csizmaig teljesen a testhez tapad s annyira szűk, hogy a vérkeringést akadályozza. Az ő tanácsára levettem szűk ruháimat, gyökeréat ittam s tíz hét múlva fejszédülésem elmúlt, úgyhogy 60 év óta alig kétszer éreztem.

Amikor 1816 tavaszán az Arad megyében levő szőlőből hazafelé utaztam, három napig tartó eső szakadt reám és kénytelen voltam a hét mérföldnyi utat három saját és két fogadott lóval a feneketlen sárban és vízben, jórészt gyalog megtenni. Hazaérve, betegen is prédikáltam, de oly rosszul lettem, hogy utána órák hosszat eszméletlenül feküdtem. Úgyes orvosom, Beyslag azonban ekkor is segített rajtam. Az ily jeles falusi orvosok csakugyan nyilvános köszönetet és kitüntetést érdemelnek, mert fáradozásukért megfelelő díjazást amúgy sem kapnak, bár számos polgár életét mentik meg a haza javára. Bálsemem világa 1817-ben egészen elhomályosult s borús időkben jobb szememmel is alig tudok olvasni s az emberek arcát felismerni, ami hivatalos szolgálatom teljesítését igen megnehezítette. A gyertyavilág mellett való munkát is egészen abba kellett hagynom azóta. De azért reményem és vigasztalásom maradt a Mindenható Isten ígérete: »Én teremtettelek, én hordozlak és megtartalak.«

Tervezetem a leégett Debrecen újjáépítésére. Debrecenben az 1812-ik évi tűzvész 1800 házat pusztított el és több ezer embert döntött nyomorba. Felsegítésükre Szarvason is gyűjtés indult s öt nap múlva tizenegy megrakott kocsival Debrecenbe a pénzt, kenyeret, szalonnát

és ruhaneműeket. Én hamarjában egy tervezetet készítettem aziránt, hogy a leégett város újjáépítésénél mire kell ügyelni, mit kell segítségül felhasználni. A terv sürgős kidolgozása pár álmatlan éjszakát okozott s lelkierőmet kimerítette. Rosszullétemen orvosom segített, de amikor kéziratomat Debrecenből felhasználatlanul visszaküldték, fájdalmaim ismét megújultak. A városainkban oly gyakori tűzvesztek arra indítottak, hogy a dolgozatomat közzétegyem, remélve, hogy honfitársaim legalább halálom után felhasználják munkámat és követik tanácsaimat. A földművelő és a polgár ritkán ismeri a gazdaságát és egészséget javító eszközöket és épülete tűzmentességének előnyeit. Sok építész tud díszépületeket tervezni, de senki sem fordít gondot a földműves kunyhójára és a polgár egyszerű házára. Csak újabb időben akadnak oly honfiak, kik e kérdést is figyelemükre méltatják. Hazánk déli részén 50 évvel ezelőtt még 50—200 forintért lehetett egy földművesházat építeni, míg most 1000, sőt 3000 forint kell hozzá. Hát még mennyibe kerül most különösen leégett városokban az építés, hol a hozzávaló anyag ára egyszerre fölmegegy s alkalmas mesterember is oly nehezen akad. Az emberek kénytelenek házaikat kontárokkal és hevenyészve felépíttetni. Aki megfigyelte külföldön a falusi és városi építkezést, az fájó lélekkel látja hazánkban, hogy a leégett városokban újjáépített házak is mily rendezetlenek. Az iszonyú tűzvesztek, amelyek néhány év óta nagyobb városainkat elhamvasztották, szomorúan hirdetik, hogy építkezésünk a tűzpróbát nem állja ki és tűzrendészetünk nem érdemli meg a nevét. Ha városainkat a tűzvesztől meg akarjuk menteni, el kell távolítanunk mindent, mi a tűzveszélyt fokozza. A szűk utcában egymáshoz közel épített és gyulékony fakerítéssel körülvelt házak a tűz rohamos terjedését segítik elő és az oltást megnehezítik. A tűzoltók nem férhetnek hozzá az égő házakhoz, ott, hol a vízipuskát legcélszerűbben hasz-

nálhatnak. A tapasztalás hányszor megmutatta, hogy a városokban támadt tűz a szél miatt mily gyorsan terjed egyik fedélről a másikra s a mentés hiábavaló. A város közepén megtűrnek egymás mellett oly mestereket, kik közül egyik tűzzel, a másik fával dolgozik s a gondatlan cselédek és inasok pillanatnyi hanyagsága ezer szorgalmas szomszéd házát és vagyonát teheti semmivé. Nincsenek megfelelő tűzoltóeszközeink, sem gyakorlat és rend a tűznél, csak lármázunk, szaladgálunk és ezzel zavart okozunk.

Betegségek idejét mire használtam fel. Ha betegség vert le s nem tudtam nehezebb munkát végezni, rendszerint új terveken gondolkoztam s azokat felgyógyulásom után barátaimmal megbeszéltem, majd papírra vettem. Így dolgoztam ki terveimet, amelyeket Isten segítségével meg is valósítottam, mégha első pillanatban keresztülvihetetlennek látszottak is. Bármily erős volt hitem, bizodalmam, magam sem hittem volna előre, hogy 50 év alatt annyi mindent végre lehessen hajtani.

Befejezés. Istenem iránt érzett legforróbb hálával tekintek vissza életemnek elmúlt éveire. Mennyi örömben részesített engem az ő kegyelme és mennyi erőt adott a fájdalmak elviselésére és legyőzésére. A viharteljes nehéz felhők elmúltak és sohasem sejtett áldás maradt utánuk számomra. Oh milyen szép volt az a hatáskör, melyet az utamba gördített akadályok közt is betölteni igyekeztem 50 év alatt s a mag, melyet szóval és írásaimmal elhintettem, gazdag gyümölcsöket termett, ahol nem is sejtettem. Legyen áldott ezért az Úrnak szent neve és én remélem, megadja Isten, hogy siromon is ki fognak kelni azok a virágok, amelyeknek magvait talán idő előtt, talán terméketlen földbe, de jó reménységgel vettem el.

Kedves lelkésztársaim! Vegyétek számba azokat az eszközöket és alkalmakat, melyeket az egyház és iskola fölemelése, a haza felvirágoztatása, tekintélyetek

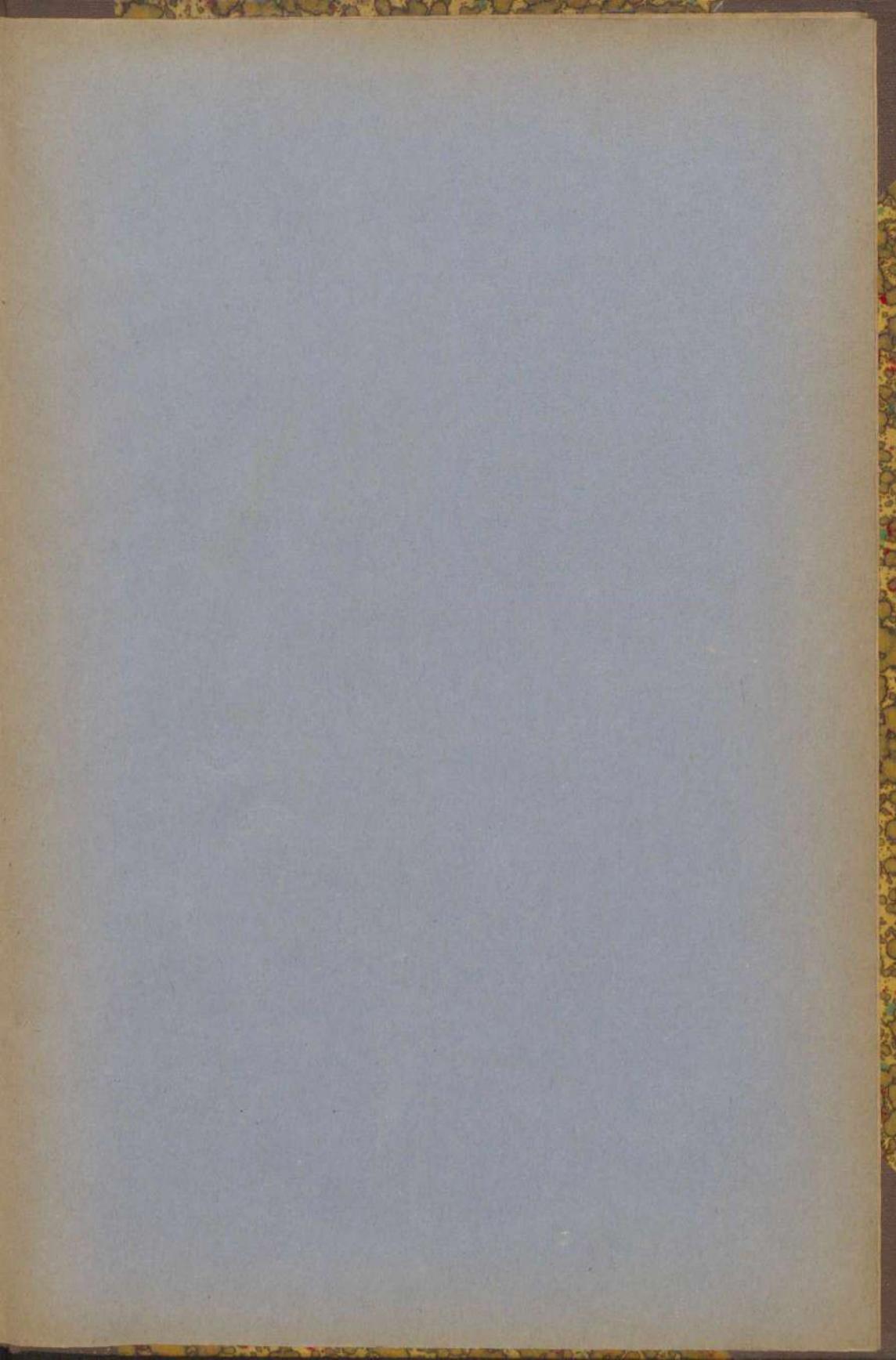
helyreállítása s életszükségletek megszerzése céljából fel lehetett és fel kellett volna használnotok. Az egyházban és iskolában szüntessetek meg minden visszasságot, legyetek a szegények, betegek, özvegyek és árvák szeretetteljes gondozói, mert őket senki sem ismeri jobban tinálatok. Törekedjete arra, hogy községekben és a környéken népiskolák és más hasznos közintézmények létesüljenek. Terjesszétek a népies ismereteket, hogy Istennek a természetben rejlő adományait híveitek jobban fel tudják használni. Törekedjete arra, hogy a fiú- és

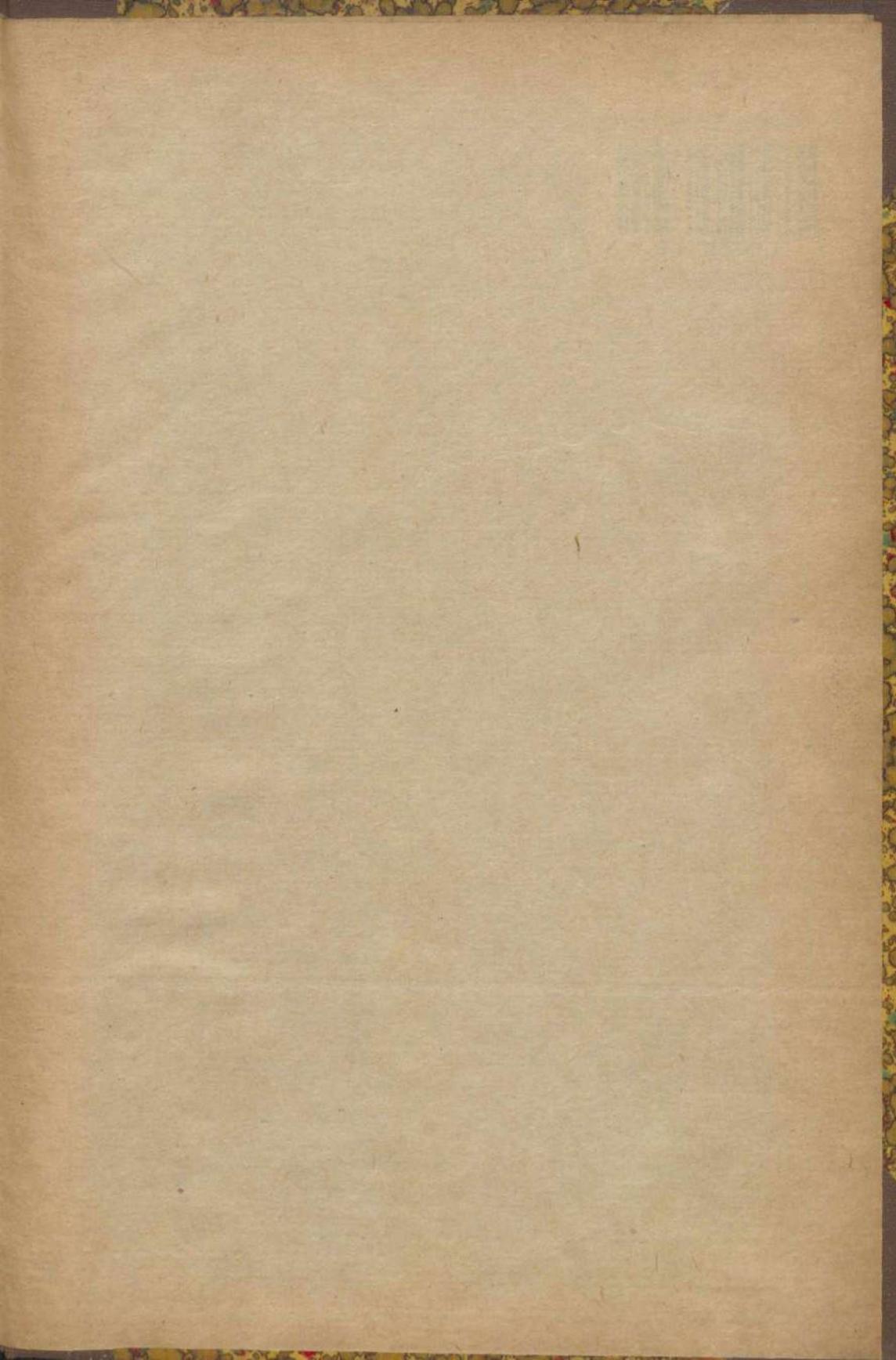
leányiskolák tantárgyai a férfiak és a nők közötti összhangot előmozdítsák, mert a családi életben és a gazdaságban sok szerencsétlenséget okoz az, ha a férfiú másképpen gondolkozik, mint az asszony. Küzdjete az egyre növekvő fényűzés, az időt és pénzt fecserlő mulatozások ellen is. Vezessetek be az iskolákba helyesebb és hasznosabb erkölcsi, életrendi, gazdasági és egyéb tantárgyakat és jobb időbeosztást. Egyházi földjeiteket pedig műveljete okszerűben, hogy példátokat mások is követhessék.

~~69496~~

ZMNE

Egyetemi Központi Könyvtár

84745921

